

Papp István

Fehér Lajos, Péter Gábor helyettese

1979-ben a Magvető Könyvkiadó *Tények és tanúk* címet viselő sorozatában látott napvilágot Fehér Lajos memoárja.¹ Az *Így történt* témája belesimult a korábban megjelent kötetek tematikájába. A szerző a második világháború végéig mesélte el a legális és illegális politizálásban szerzett élményeit, jelentős teret szentelve a fegyveres ellenállás időszakának. Két dolog mégis szokatlanná tette ezt a művet. Egyrészt a szerző személye, hiszen a Kádár-korszak politikai elitjének egyik kulcsfontosságú tagja, a magyar agrárpolitika első számú alakítója lépett a nyilvánosság elé, aki csak négy évvel korábban kényszerült távozni a Politikai Bizottságból. Másrészt a kötet utolsó lapjain rendkívül izgalmas történet bontakozott ki, mivel Fehér elkezdte mesélni az 1945 utáni politikai rendőrség történetét. Vagyis ő volt az első az 1945 és 1956 közötti politikai rendőrség vezetői közül, aki Magyarországon nyilvánosan beszélt erről az időszakról, még ha keveset és szűkszavúan is.²

Az aktuális politika ügyeihez vészesen közel kerülő folytatás asztalfiókban maradt, pedig Fehér töretlen lelkesedéssel róta nehezen olvasható mondatait. 1981-es, váratlan gyorsasággal bekövetkezett halála megakadályozta a befejezésben, de így is az 1954-es tavaszi pártkongresszusig jutott el élete eseményeinek tárgyalásakor. Kádár János életében nem nyílhatott mód arra, hogy a memoár folytatása napvilágot lásson. Amikor 1989/90 folyamán napirendre került a szöveg második részének publikálása, némi késlekedést követően a politikus özvegye visszakérte a szöveget a Kossuth Kiadótól. Attól tartott, hogy férjét a politikai rendőrségnél, Péter Gábor oldalán vállalt szerepe miatt támadások érik, „ávósként” könyvelik el.³

Az özvegy által vizionált támadás el is érkezett, igaz, csak egyetlen, feltehetően nem túl nagy publicitást kapott cikk erejéig. Bujdosó P. Gyula a *Szittyakürt*⁴ című lapban hosszú írásban vette sorra, hogy Fehér Lajos miért nem érdemes arra, hogy szobrot kapjon szülővárosában, Szeghalmon. A hamis állításokból, féligazságokból és igaz tényekből összeollózott szövegben Bujdosó kitért Fehér háború utáni politikai rendőrségi karrierjére is: „Elégséges utalnunk talán arra, hogy Fehér Lajos volt a hírhedt ÁVH-nak egyik agilis vezetője. Pontosan Péter Gábornak első számú helyettese. Gátlátalanul ítélkezett elevenek és holtak fölött. Megszámolni sem lehet azoknak a szegény parasztoknak a számát, akiket börtönbe, sötét kínzó kamrákba juttatott.”⁵ A szerző állításait nem támasztotta alá semmilyen forrással, a hosszú cikkben csupán egyetlen, pontatlanul megadott *Szabad Föld*-cikkre hivatkozott. Bujdosó minden jel szerint a Fehér Lajost régről ismerő Sinka István gyűlöletét tette magáévá.

A Fehér kortársának tekinthető Bujdosó az 1930-as évek elején a Szeghalommal szomszédos Vésztőn járt elemi iskolába. Itt ismerkedett meg az akkoriban első irodalmi szárnypróbálgatásait tevő költővel, Sinka Istvánnal. Haláláig kapcsolatban maradtak, súlyos betegsége idején is többször meglátogatta őt, Pártay Tivadar társaságában.⁶ Fehér 1934-ben, középiskolás korában maga is terjesztette a sárréti poéta első verseskötetét, a *Himnuszok Kelet kapujában*-t, amelyet a szeghalmi gimnázium adott ki.⁷ Bujdosó P. Gyula akár véstőiként, akár az idős Sinka István tisztelőjeként szerezhetett értesüléseket Fehér Lajosról, de állításai hitelét két dolog is erősen gyengíti. Egyrészt a második világháború utáni években, amikor Fehér az ÁVH-n szolgált volna, ő Sepsiszentgyörgyön az *Új Székely Nép* című lapot szerkesztette,⁸ másrészt 1956 után Sinka oly gyötrelmes testi fájdalmakat élt át, hogy komor hangulatában még a jó szándékú közeledésben is veszélyt szimatolt.⁹ Vagyis ekkor tett keserű kifakadásait, amelyekből Fehér Lajosnak is jutott, egy testileg és lelkileg megtört ember kontrollálatlan mondataiként érdemes kezelni.¹⁰

Ezek után önkéntelen is adódik a kérdés, hogy miért szükséges egy eléggé megbízhatatlan és periférikus forrást idéznünk Fehér Lajos politikai rendőrségi pályafutásának értékelésekor?¹¹ Azért, mert bizonyítékul szolgál arra, hogy felületes információk egymás mellé rakásával könnyű egyenes vonalú életutakat megrajzolni. Hiszen mit várhatnánk egy olyan kommunista politikustól, aki részt vett a hírhedt Államvédelmi Hatóság egyik elődjének számító Politikai Rendészeti Osztály (PRO) megalapításában, mindezt Péter Gáborral együtt

munkálkodva. Tanulmányunkban éppen arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk, mennyire nincsenek egyenes és magától értetődő utak, még olyan esetekben sem, mint a joggal negatív megítélés alá eső 1945 utáni magyar politikai rendőrség.

Párhuzamos életrajzok

Fehér Lajos életútja szinten minden ponton eltért Péter Gáborétól, akinek formálisan első számú helyetteseként dolgozott másfél esztendőn keresztül.¹² Péter Gábor 38 éves, nős férfiként élte meg a Horthy-rendszer végét. Legjobb esetben is négy elemi végzettségű, nagyjából kitanulta, de nem gyakorolta a szabómesterséget. Zsidó családból származott, a nővérétől kapott apanázsának köszönhetően nem kellett munkába állnia. Hosszú éveket töltött illegalitásban, 1932-ben Moszkvában járt, ahol megismerkedett a magyar kommunista emigráció tagjaival és a szovjet titkosszolgálattal. A háború utolsó éveiben az illegális párt legszűkebb vezető testületéhez tartozott Kádár Jánossal, Rajk Lászlóval, Donáth Ferencsel egyetemben. Vele szemben 1944/45 fordulóján Fehér Lajos 27 esztendő, nőtlen középiskolai tanár volt, aki latin-történelem szakos diplomáját a Debreceni Egyetemen szerezte. Református paraszti családból jött, már diákkorában rendszeresen eltartotta magát, mivel nehéz anyagi helyzetben élő családjától nem remélhetett támogatást. 1941-től kezdve több lap, így a *Szabad Szó*, a *Tiszántúl* és a *Kis Újság* is belső munkatársaként foglalkoztatta, belépett a Magyar Sajtókamarába. Jól ismerte a Győrffy Kollégium világát, számos kisgazda és parasztpárti politikussal bizalmas viszonyt ápolt, szerette a népi írókat. Bár több titkos akcióban is részt vett, csak 1943 szeptemberében vonult illegalitásba. A párt vezetői közül csupán Donáth Ferencsel állt közelebbi ismeretségben, s főként agrárkérdésekkel, elsősorban a reménybeli földosztás lebonyolításával kívánt foglalkozni.¹³ A két férfit, a háború utáni politikai rendőrség alapító vezetőit, a párttagságon, a közös eszmén kívül szinte semmi sem kötötte egymáshoz, normál körülmények között nemigen akadt volna társaság, ahol útjaik találkozhattak volna. Ezek az esztendők azonban éppenséggel nem a normalitásról szóltak, ezért futhatott egy ideig párhuzamos vágányon Fehér és Péter életének kocsija.

A szigorú, hierarchikus rendben működő hazai kommunista mozgalomban először Péter Gábor szerzett tudomást Fehér Lajos létezéséről. Ez nem is történhetett másképp, mivel a bizalmatlansággal és gyanakvással átitatott párton belül csak a magasabb szinten lévő vezetők tudták az alacsonyabb beosztottak nevét, fordítva viszont nem, nehogy az utóbbiak az esetleges lebukás alkalmával túl sokat mondhassanak el. Amikor Fehér Lajost 1942-ben felvették a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) tagjainak sorába, Péter Gábor már a mozgalom megbecsült elvtársának számított. Péter többek között a titkos politizáláshoz nélkülözhetetlen konspirációs szabályok betartását ellenőrizte.¹⁴ 1961-ben úgy emlékezett, hogy először 1943 nyarán figyelte fel Fehérre. Ekkor az illegális kommunista párt rölapot kívánt készíteni a nemzetgyűlési képviselők számára, s a rutinos sokszorosító emberük lebukott. A váratlan nehézséget Fehér Lajos oldotta meg, aki két nap alatt lemásolta egy nála lévő stencilező gépen a kellő számú röpiratot.¹⁵

Egy évvel később pedig a párt három emberből álló falusi „sajtóvonalának” tagjaként bizonyította Fehér Lajos, hogy ügyes szervező. Péter Gábor Fehér Lajos akkori tevékenységét közel két évtized múltán úgy értékelte, hogy „vidéken jobban álltak, mint a fővárosban, mivel a gazdakörökhöz és hasonló csoportokhoz rendszeresen eljutottak a kommunista rölapok”.¹⁶ Mindez azonban nem jelentett többet, mint hogy Fehér – felhasználva a *Szabad Szó* levelezési rovatának vezetőjeként összeállított több ezer fős névjegyzéket, manapság elharapódzott kifejezéssel élve: adatbázist – igen sok rölapot lemásolt, postára adott és valódi címekre, feltételezhetően baloldali, németellenes parasztembereknek eljuttatott. Ez már önmagában is érdemi cselekedetnek számított az ország politikai életére ekkoriban jóformán semmilyen hatással nem bíró Kommunisták Magyarországi Pártja részéről. A rölapokat kézhez kapók viszont legfeljebb mélyen bólogattak, de németellenes paraszti megmozdulásra, bizonyos passzív cselekedeteket (bevonulás előli elrejtőzés, élelmiszerkészletek felhalmozása) leszámítva, nem került sor.

Fehér Lajos azonban nem sokáig gyakorolhatta a falura szánt mozgósító röpiratok készítését, mivel 1944 júliusában közvetlen munkatársai közül hárman is az elhárítás kezébe kerültek, és őt magát is hajsza híján letartóztatták. Az esemény jó alkalmat kínált arra, hogy

a pártvezetést megtestesítő néhány ember úgy döntön, hogy az abszolút mértékben hatástalan falusi propaganda helyett valami mással, a fegyveres ellenállás megszervezésével próbálkozzanak. Ehhez a szövevényes baráti-ismerősi kapcsolatokon keresztül megtalált két nyugalmazott katonatiszt, Pálffy György és Sólyom László jelentette a kiindulópontot. A bonyolult konspirációs háló és a lebukástól való állandó rettegés miatt szükség volt egy emberre, aki a Pálffy és Sólyom által kidolgozott konkrét harci cselekmények tervét közli az azokat végrehajtó személyekkel. Erre a feladatra a minimális számú használható káder közül Fehér Lajost szemelték ki. Őt Donáth Ferenc mutatta be Péter Gábornak, korabeli illegális kifejezéssel élve: „hozzákapcsolta”. Péter viszont megismertette Fehért Horváth Mártonnal, aki később összehozta Pálffy Györggyel.¹⁷

Fehér Lajos 1944 augusztusában tehát már találkozott Péter Gáborral vagy a neki valamilyen álnéven bemutatkozó későbbi ÁVH-vezetővel,¹⁸ de szorosabb kapcsolatba éppen Péter későbbi nagy vetélytársával, Pálffy Györggyel került. Ő vezette a Magyar Kommunista Párt (MKP) Katonai Bizottságát, és folyamatosan instruálta Fehért, hogy a vezetése alatt álló kis fegyveres csoportok, az ún. akciógárdák milyen német- és nyilasellenes cselekedeteket (robbantások, kézigránátos akciók) hajtsanak végre. Ezekből az utókor leginkább az Erzsébet híd budai hídfője közelében álló Gömbös Gyula-szobor levegőbe röpítését tartja számon.¹⁹ A Katonai Bizottság igazi teendője egy általános, széles körű antifasiszta felkelés kirobbantása lett volna, de erre Kiss János altábornagy és társainak letartóztatása miatt nem került sor. Ebből adódóan a pártvezetés számára a fegyveres ellenállás egyetlen kézzelfogható eredménye Fehér Lajos csoportjainak tevékenysége maradt. Fehér jelentőségét növelte, hogy Pálffyt és Sólyomot egy idő után nem tudták elérni az MKP vezetői, és 1944 decemberében ő volt az egyetlen ember, akivel kapcsolatot tartottak.²⁰

Amikor 1944 karácsonyán bezárult a Budapest körüli ostromgyűrű, a kommunista párt vezetői közül Péter és Kádár János 1944 novemberétől együtt rejtőzködött a Deák Ferenc utcában, hamarosan pedig Donáth Ferenc Hungária körúti búvóhelyén.²¹ Talán nem túl merész a feltételezés, hogy a Sztálin-orgonák dörgése közepette a három férfiú számba vette, hogy a számukra eljövő felszabadulás után melyek lesznek a legfontosabb teendők, és a feladatok végrehajtásakor kikre lehet számítani. Mivel a politikai rendőrség megszervezése számított a legsürgetőbb teendőnek, az itt felhasználható elvtársakat kellett számba venni. Önkéntelenül is kínálkozhatott Fehér Lajos neve. Bármiféle tervezettség azonban csak akkor indulhatott el, ha Fehér is túléli az ostromot, és idejében eljut az újonnan szerveződő párt székházába.

Fehér Óbudán, egy családi házban vészelte át a nehéz időket. Kovács Gyula egyetemi hallgatóként mutatkozott be szállásadónak, és még a harcok végeztével is ezt a nevet használta. 1945. január 20-án Békásmegyernél átkelt a Duna jegén, hogy felvegye a kapcsolatot szétszórt elvtársaival.²² Logikus döntésként egyik partizánját, Jamrich Mihályt kereste fel V. kerületi lakásán. Tőle tudta meg, hogy a Magyar Kommunista Párt fővárosi szervezete megkezdte működését a Tisza Kálmán téri Volksbund-székházban. A következő napon, vagyis január 21-én két „kicsi robot” árán el is jutott ide.²³ A pártházban lezajlott eseményről érdemes kissé hosszabban idéznünk Fehér Lajos memoárját: „A Központban a kapuban Veres Péterrel találkoztam elsőként.²⁴ Majd mindjárt utána a felszabadulás előtti pártvezetőség egyik tagjával. Ő felvetette, hogy meg kellene alakítani a demokratikus rendőrséget, s ezen belül a politikai rendőrséget. És meghívott maga mellé: vegyek részt ebben a munkában. Egy órával később találkoztam Donáth Ferencsel, aki felhívott, hogy kapcsolódjak be a földreform, a földosztás előkészítő munkájába. Azt válaszoltam: előbb már elköteleztem magam más munkára. S elmondtam, mire. Így maradtam hát le a földosztásról, amelyről [sic!] pedig – mióta csak politikai eszemet tudom, kiváltképp a Szabad Szó-nál, a KMP, a Békepárt falusi vonalán dolgozva – olyannyira készültem... Egy-két nap múlva a Tisza Kálmán téri központ egyik hátsó udvari szobájában, ahol csupasz szalmazsákokon aludtunk, mert nem volt más, és szék sem volt – a szalmazsákokon ülve, Kádár János vezetésével négyen megalakítottuk a demokratikus rendőrséget a fővárosban.”²⁵

Fehér tehát nem kevesebbet állít, mint hogy az alapító atyák közé tartozik, igaz, leírásában keveri a rendőrséget és a politikai rendőrséget. A visszaemlékezés igen figyelemreméltó, ráadásul a szakirodalomban eddig fel nem használt forrással van dolgunk. Nézzük meg, hogy mennyire működött pontosan Fehér Lajos emlékezete más forrásokkal összevetve. A Duna jegén való átkelésének lehetséges időpontját (január 20.) megerősíti Jamrich Mihály önéletrajza, aki január 18-ára tette az V. kerületi MKP-szervezet

megalapításának időpontját.²⁶ A továbbiakban Fehér „a felszabadulás előtti pártvezetőség egyik tagja”-ról ír, aki felkérte őt a politikai rendőrség munkájában való részvételre. Ez a titokzatos valaki Péter Gábor vagy esetleg Kádár János lehetett, bár az utóbbi nevét nyugodtan leírhatta volna Fehér. Őket ugyanis már az MKP Központi Vezetőségének január 19-i ülésén, tehát Fehér felbukkanása előtt két nappal megbízták az új, a politikai rendőrséget is magában foglaló rendőrség megszervezésével.²⁷ Az viszont már egybevág Fehér visszaemlékezésével, hogy formálisan 1945. január 22-én nevezték ki a budapesti rendőrség új vezetőit: Sólyom Lászlót főkapitánnyá, Kádár Jánost főkapitány-helyettesé. Ezzel megvan a negyedik alapító atya is Sólyom személyében. Fehér ugyanerre a napra tette Péter Gábor és saját maga megbízatását a főkapitányság kebelén belül felállított politikai rendészeti osztály élére. Ez azonban korántsem biztos, hogy így volt, hiszen – ahogyan arra a politikai rendőrség ezen időszakát feldolgozó legalaposabb tanulmány szerzői is rámutattak – Péter Gábor esetében január 21-e és 23-a is felbukkan az iratokban, mint kinevezési dátum.²⁸ A *Szabad Nép* három évvel az események után megjelent cikkének névtelen szerzője január 24-re tette a politikai rendőrség megalapítását.²⁹ Péter Gábor minősítési lapján 1945. február 1-je szerepel mint a szolgálatba lépés dátuma,³⁰ egy állambiztonsági tankönyvben viszont az áll, hogy a BRFK Politikai Rendészeti Osztály szervezése már 1945. január közepén elkezdődött, de megalakulása február 2-ára tehető.³¹

Fehér azon állítása, hogy csupán lekészt a földreformról, s ha egy órával hamarabb érkezett volna, egészen másképp alakul az élete, inkább magyarázkodásnak hat, talán ő maga is terhes örökségnek érezte a politikai rendőrség kötelekében eltöltött másfél esztendő. A földreformot a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány földművelésügyi apparátusában készítették elő március első napjaiban. A Budapesten lévő Fehér agrárszakértőként heteken át tétlenkedett volna, viszont szervezésben jártas káderként rögvest testhezálló feladatot kapott. A fűtetlen szobában, szalmazsákon való tanácskozás ugyanakkor igen plasztikus leírásnak hat, a korabeli Budapesten ez a lehangoló látvány fogadta a pincéből előbújó embereket.³²

Annyit biztosan állíthatunk, hogy az ostromot átvészelő Fehér Lajost január utolsó napjaiban a szerveződobben lévő Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya helyettes vezetőjének nevezték ki. Megbízatásának napja, Péter Gáboréhoz hasonlóan, nem állapítható meg pontosan, feladatkörét viszont ismerjük: elsősorban a személyi állomány toborzását, feltöltését kellett megszerveznie.³³ Emellett gondoskodnia kellett bizonyos részlegek megszervezéséről, és kivette részét a rendőrségi pártmunka, valamint az igazoló eljárások ügyes-bajos dolgaiból is.

Az állomány toborzója

A politikai rendőrség személyi állományának megfelelő emberekkel való feltöltése 1945 késő telén – kora tavaszán kulcskérdésnek számított. A semmiből kellett egy szervezetet felépíteni, a működés elemi feltételeit megteremteni. Később ugyan folyamatosan bővült vagy csökkent az állomány, de a személyi folytonosság az ÁVH, az egyesített Belügyminisztérium és a III-as Főcsoportfőnökség idejében is fennállt. Fehér Lajos a szó legszorosabb értelmében alapozó munkát végzett, az általa felvett emberek gyakran hosszú állambiztonsági karriert futottak be. Az első időkben nagy nehézséget jelentett, hogy az MKP törpe pártnak számított a harci zajok elültekor, s bármily rohamosan gyarapodott is a tagsága, a politikai rendőrséghez valóban csak a legmegbízhatóbb emberek kerülhettek. Így Fehér első körben azokat szerette volna az ügynek megnyerni, akikben feltétlenül megbízott, tehát az általa irányított partizáncsoportok tagjait. Szent meggyőződéssel vallotta, hogy nincs érdemi különbség az 1944 őszi fegyveres ellenállás és a szerveződobben lévő politikai rendőrség munkája között, mivel lényegében ugyanúgy a faszizmussal szemben lépnek fel. Ezt a felfogást Fehér Lajos őszinte hittel képviselte élete hátralevő részében, ahogyan arról különböző időpontokban megjelent emlékiratai is vallanak.

1946 márciusában, a PRO helyettes vezetőjeként írt könyvében úgy vélte: „Az új területen *ugyanazon* ellenség ellen, *a faszizmus ellen* folyik tovább a harc. Változott formában: most már a faszizmus maradványainak s az ellenforradalmi reakció gyökereinek végleges megsemmisítéséért.”³⁴ 1955 márciusában Nagy Imre híveként, a *Szabad Nép* kegyvesztett

főszerkesztő-helyetteseként szinte változatlan formában írt ugyanerről: „Az új területen ugyanazon ellenség ellen, a fasizmus ellen folytattuk a harcot, ha változott formában is: most már a fasizmus maradványainak, az ellenforradalmi reakciónak a végleges megsemmisítéséért.”³⁵ 1979-ben megjelent, de két évvel korábban papírra vetett memoárjában immár félreállított PB-tagként, nyugalmazott miniszterelnök-helyettesként már valamivel finomabban fogalmazott, de a lényeg itt sem változott: „Valójában új munkaterületünkön ott folytattuk, ahol abbahagytuk – más eszközökkel. A fasizmus ellen harcoltunk ezúttal is, de most már a fasizmus maradványainak felszámolásáért – *a demokratikus rend alapjainak megvetése, megszilárdítása érdekében!*”³⁶ Az utolsó mellékmondat nem lényegtelen: a korábban valami káros, negatív jelenségnek a megsemmisítésére, elpusztítására törekvő harc itt értékteremtővé lényegül át. Talán Fehér is érezhette, hogy a 70-es évek végén már rá sem vet egyértelműen jó fényt a politikai rendőrségnél vállalt szerepe, ezért szúrta be a demokrácia építéséről szóló félmondatot.

Fehér Lajos mindhárom emlékiratában felsorolta az általa irányított partizáncsoportok tagjait, s utalt a politikai rendőrségi karrierjükre is. 1946-ban Pálffy Györggyel kezdte a felsorolást, majd megemlítette Padányi Mihály, Janikovszky Béla, Jamrich Mihály, Gürtler/Egri János, Urbán Lajos, Décsi Gyula és Zsenei Ferenc nevét.³⁷ Ők mindnyájan szolgáltak hosszabb-rövidebb ideig az államvédelem kötelékében, még ha nem is mindenkit Fehér Lajos vitt a PRO-hoz.

1955-ben a kivégzett és még nem rehabilitált Pálffy György neve fel sem bukkan az emlékiratban, és hiányzik a felsorolásból Zsenei Ferenc és Décsi Gyula is. Ők ekkor már kényelmetlenné váltak, ennek okaira még visszatérünk. Csupán Jamrich Mihály és Urbán Lajos van nevesítve, mint a Belügyminisztérium ezredese, illetve őrnagya, de az nem derül ki, hogy állambiztonsági munkával foglalkoznak. A korábban a politikai rendőrségnél dolgozó Padányi Mihály Pétfürdőn és Sztálinvárosban gyárakat építő kultúrmérnökként, Janikovszky Béla a rák ellen harcoló orvosként, Egri János az Egyesült Izzó vegyész mérnökeként szerepel a szövegben. Saját szerepéről szemérmesen hallgatott Fehér Lajos, Péter Gábor melletti szolgálatáról egy szót sem írt: „Jómagam pedig a fegyvert újra a tollal cseréltem fel: nyolc éven át a Szabad Földnél, ma a Szabad Népnél szolgálom pártom, népem s a szocialista Magyarország felépítésének ügyét.”³⁸ Ekkor már Péter Gábor börtönben van, ha lassan is, de zajlik a rehabilitáció, így Fehér Lajosnak is tanácsosabb minél messzebb kerülnie a gyűlölt Államvédelmi Hatóságtól.

Az 1979-es emlékiratban gondosan kerülte Fehér a nevek említését és az ezzel járó bonyodalmakat, s azzal vágta át a gordiuszi csomót, hogy állítása szerint „a magyar partizánmozgalom színe-javát sikerült az ügy számára megnyerni”.³⁹

Nézzük meg ezek után, hogy kiket is vitt be Fehér Lajos a politikai rendőrséghez, s hogyan alakult az ő további sorsuk. Ez magyarázatot ad az emlékiratok közötti különbségekre is. Padányi Mihály államvédelmi karrierjéről csupán nagyon szórványos ismeretekkel rendelkezünk. A vele készített interjú tanúsága szerint 1945 augusztusában hívta meg Fehér a Politikai Rendészeti Osztályra. Állítása szerint azért lépett be, mert kizárólag Fehért ismerte a kommunista mozgalomból, és meggyőződött arról, hogy „más okosat” nemigen tudott volna tenni az adott helyzetben. Padányi azt állította, hogy Fehérrel nem ápol szoros barátságot ottiléte alatt, sőt távozásáról is csak utólag értesült. Ő néhány hónappal később, valamikor 1946/47 fordulóján hagyta ott az Államvédelmi Osztályt.⁴⁰ Padányi ahhoz képest, hogy életének korábbi időszakáról, a fegyveres ellenállásról hosszan, bőségesen beszélt ötven év távlatából is, a politikai rendőrségre nem nagyon akart emlékezni. Csupán annyit mondott, hogy exponált háborús bűnösöket, bujkáló csendőröket, gestapósokat, besúgókat kellett összeszedni, de a kezdettől fogva jelen lévő törvénytelenégekről hallgatott. Azt is Janikovszky Béla vizsgálati anyagából tudjuk, hogy Padányi Mihály őrnagyi rangot ért el.⁴¹

Padányihoz képest Janikovszky Béla tekintélyes államvédelmi karriert mondhatott magáénak. Saját bevallása szerint 1945 februárjában „Fehér Lajoson keresztül” került a politikai rendőrségre, ahonnét 1952-ben a Katonai Elhárítási Főosztály vezetőjeként távozott, államvédelmi ezredesi rangban.⁴² Egy év múlva a Péter Gábor elleni fellépés részeként őt is letartóztatták és két év börtönre ítélték. Ezt követően valóban eredeti szakmáját, az orvoslást gyakorolta, ahogyan azt Fehér megírta, de ezt megelőzően az ÁVH egyik vezető pozícióját töltötte be. S ezen az úton Fehér Lajos indította el.

Gürtler/Egri János volt az egyetlen olyan, Fehér irányítása alatt harcoló partizán, aki nem egykori felső kapcsolata közbenjárása csatlakozott az államvédelemhez. Erre azért sem kerülhetett sor, mivel – feltehetően egy malenkij robot kapcsán – 1945 tavaszán szovjet fogságba esett és csak egy év múlva tért haza. Nála is az ismertség volt a döntő, 1948 novemberében Janikovszky Béla és Szaberszky József ajánlására vétetett fel a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának állományába. Képzettségének megfelelően az IX., az operatív technikával foglalkozó főosztályon szolgált, mint rádiómérnök. Alezredesi rangban szerelt le 1954 augusztusában, saját kérelmére.⁴³ Így Fehér 1955-ös könyvében már tényleg a Chinoin tehetséges vegyészmérnökeként szerepelhetett, a hatéves államvédelmi múlttól mentesen.

Jamrich Mihály is tekintélyes állambiztonsági karriert mondhatott magáénak. Állítása szerint 1945. február 5-én Fehér Lajos és az V. kerületi pártszervezet javaslatára kezdhetette meg szolgálatát a Politikai Rendészeti Osztályon. Ezt követően megszakítás nélkül, 15 éven keresztül maradt a politikai rendőrségnél és 1960. július 5-én szerelt le ezredesi rangban a Politikai Nyomozó Főosztály II/3-as, hírszerzéssel foglalkozó osztályától. Ezt a döntést nem feltétlenül saját maga hozta meg, hiszen önéletrajzában is céloz arra, hogy igen komoly nehézségei adódtak az eredményes hírszerző munkához nélkülözhetetlen nyelvtanulás terén. Jamrich Mihály az elbocsátott állambiztonsági tisztek jellegzetes karrierútját folytatta: a Könnyűipari Gépgyár igazgatói székében foglalt helyet.⁴⁴ Ismeretlen okból Jamrich József, Jamrich Mihály fivére, kimaradt azok sorából, akiket Fehér Lajos hívott meg az Andrássy út 60-ba. Lehet, hogy ez nem véletlenül történt így, mivel 1958-as önéletrajzából kiderül, hogy részt vett az 1944. őszi partizánmozgalomban, de nem említi meg Fehér Lajos nevét. Pedig feltételezhetően ő is találkozott 1945 januárjában Fehérrel, mivel Mihály bátyjával közösen alapították meg az V. kerületi kommunista alapszervezetet. Mindenesetre nem az államrendőrséghez, hanem a debreceni pártiskolára került.⁴⁵ Végül 1946 júniusában a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályától ment át a budapesti PRO-hoz, főhadnagyi rangban.⁴⁶ Ekkor még Fehér Lajos intézte a személyzeti ügyeket, s így hivatalos neki kellett felvennie. Vagyis végső soron a Jamrich testvérek Fehér Lajosnak köszönhetően vállaltak szerepet a politikai rendőrségnél. József számára mindez élethosszig tartó hivatásnak bizonyult, csak 1986-ban vetette le az egyenruhát.⁴⁷

Urbán Lajos esete némiképp eltér az előzőektől. Ő szintén „Fehér-partizán” volt, s a Jamrich testvérekhez hasonlóan az V. kerületi pártszervezetben kezdett el munkálkodni 1945 februárjában. Egy napon megkereste a fegyveres ellenállásban szintén részt vevő Gyenge Emil, aki arra akarta rávenni, hogy vállaljon fogdaügynöki munkát az Andrássy út 60. pincéjében raboskodó nyilasok körében. Urbán egy nap gondolkodási időt kért, majd másnap találkozott Fehér Lajossal és néhány korábbi bajtársával, köztük az eddig nem említett Zsenei Lászlóval és Imocsai Imrével.⁴⁸ Gyengét, Imocsait és Zseneit mint a PRO munkatársait nevezte meg Urbán, mellel még mindhármuk neve felbukkan Fehér Lajos 1946-os emlékiratában, mint általa vezetett ellenállóké.⁴⁹ Az említett három személy állambiztonsági karrierjére vonatkozóan más forrásunk nincs, de elég logikusnak tűnik, hogy Fehér őket is bevonta ebbe a munkába. Urbán feljegyzése egyébként éppen azért készült, mert 1945. február vagy március 6-án (ugyanazon a szövegen belül két dátum is szerepel) színleg őrizetbe vették, hogy a Fehér Lajostól kapott parancsot végrehajthassa. Az utasítás pedig arra vonatkozott, hogy Urbánnak fogdaügynökként kellett információkat szereznie.⁵⁰ Urbán sikerrel megállta a helyét, és töretlenül folytatta politikai rendőrségi karrierjét, amelyre a halál tett pontot 1957. november 3-án. Ekkor mint a Politikai Nyomozó Főosztály II/6-e alosztályának alezredesi rangban lévő vezetője intett búcsút a földi létnek.⁵¹

Érdemes megnézni azokat a személyeket is, akik szintén Fehér Lajos csoportjához tartoztak 1944 őszén, s karrierjüket az államrendőrségen folytatták, de az 1955-ös emlékiratból már kimaradtak. Két ilyen személyt ismerünk: Zsenei Ferencet és Décsi Gyulát. Zseneiről nem tudni, hogy pontosan milyen rangban, milyen beosztásban szolgált a Politikai Rendészeti Osztályon, amikor 1945 őszén eljárás indult ellene azzal a váddal, hogy néhány letartóztatott személy vagyontárgyait nem adta vissza.⁵² A vizsgálati eljárásból nem derül ki, hogy vesztegetésről vagy visszaélésről van-e szó, mindenesetre Zsenei neve ezután nem bukkan fel a személyi állományról fennmaradt iratanyagban. Nem tudni, hogy elítélték-e, vagy ejtették az ellene felhozott vádak, de Fehér Lajos számára személye 1955-ben kényelmetlennek/vállalhatatlannak bizonyult.

Décsi Gyula alakja Janikovszky Bélához hasonlít, azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy az utóbbival Fehér Lajos közvetlen kapcsolatban állt, míg Décsivel inkább csak futólag ismerték egymást. Mindketten Pálffy György és az MKP Katonai Bizottsága alárendeltségében vettek részt az ellenállásban.⁵³ Décsi 1945 márciusában lépett, mint képzett jogász, a politikai rendőrség szolgálatába. Őt is Fehér hozta tehát a szervhez, és személye 1946-ban, az első emlékirat megjelenésekor még nem látszott problémásnak. Később államvédelmi ezredesként az ÁVH jogi és börtönügyi főosztályát irányította. 1950-től igazságügyi államtitkár, 1952 novemberétől igazságügy-miniszter volt.⁵⁴ 1953-ban Péter Gáborral együtt bukott, és éppen kilencesztendő börtönbüntetését töltötte, amikor Fehér Lajos emlékiratának második kiadása megjelent. Így személyét nem volt tanácsos szerepeltetni.

Annyi bizonyosan elmondható, hogy Fehér Lajos tudatosan igyekezett bevinni saját embereit a politikai rendőrséghez. Hogy ezen túl mit tett az állomány megerősítése érdekében, nehezen megválaszolható kérdés. A politikai rendőrségnél pályafutásukat 1945–46-ban kezdők személyi anyaga felettébb hiányos, így nem tudjuk, hogy a formális ügyintézésen túl mennyiben köszönhették karrierjük elindulását Fehér Lajosnak. Egy-két forrásunk arról árulkodik, hogy az állomány toborzását nem csak Fehér végezte, illetve akár ő maga is riaszthatott el embereket. Így például Tihanyi János államvédelmi alezredes önéletrajzában az olvasható, hogy „a felvételre Megyeri József volt főcsoportvezető ajánlott, Fehér Lajos volt főosztályvezető-helyettes vett fel”.⁵⁵ Szamosi Tibor államvédelmi százados pedig a kommunista ifjúsági mozgalomban tevékenykedő barátja, Kelen Béla tanácsára ment a Tisza Kálmán téri pártközpontba. Itt az őrségbe osztották be, innét még januárban vitte magával Péter Gábor a szerveződő politikai rendőrségbe.⁵⁶ Egy másik esetben pedig az történt, hogy Péter Gábor 1945-ben beküldte az egyházi elhárítás későbbi vezetőjét, az akkor 18 esztendő Geréb Sándort, hogy beszélje meg a felvételét. Fehér Lajos viszont érthetetlen beszéde miatt oly rossz benyomást tett a fiatalemberre, hogy otthagya az egészet, és 1956 után karhatalmistaként lépett az állambiztonság állományába.⁵⁷ Összességében annyit elmondhatunk, hogy Fehér Lajos több, magasra ívelő állambiztonsági karriert is útjára indított, jó érzékkel ajánlotta embereit Péter Gábor bizalmába.

Az apparátus működtetője

Azt, hogy mi mindennel töltötte Fehér Lajos a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán több mint másfél esztendő szolgálati idejét, inkább csak körvonalazni tudjuk, mintsem határozottan megrajzolni. Személye először Péter Gábor az MKP Központi Vezetőségének 1945. február 7-én tartott ülésére készített beszámolójában bukkan fel, ekkor még nem név szerint, de egyértelműen azonosíthatóan: „A politikai osztályvezető-helyettes olyan ember, aki az utóbbi években az ill(egális). pártban katonai vonalon dolgozott. Vezetett különböző akciókat a németek ellen. Német autók robbantása, utánpótlás zavarása és általában hasonló tevékenységet fejtett ki.”⁵⁸ Egy 1945. február 20-án papírra vetett összefoglalóban, amely a hozzácsatolt orosz nyelvű fordítás miatt gyaníthatóan nem a hazai pártvezetés számára készült, már csak annyi szerepel, hogy Péter Gábor helyettese „éveken keresztül illegális munkát végzett”.⁵⁹

Fehér tevékenységének azonosítását részben az is hátráltatta, hogy néhány hónapon keresztül nem saját, hanem az illegalitásban használt neve alatt, Kovács Gyulaként szerepel.⁶⁰ Az első irat, amelyet így szignált, 1945. február 24-én kelt, és ebben hat fő rendőr áthelyezéséről intézkedett a VI. kerületi rendőrkapitányságtól a Politikai Rendészeti Osztályra.⁶¹ Saját neve először egy 1945. június 18-án kiadott körözüvény alatt olvasható,⁶² és ettől kezdve végig Fehér Lajosként találkozhatunk vele.

A magyar politikai rendőrség 1945 utáni történetének korai szakaszáról igen kevés, mondhatnánk tükörcserépszerűen töredezett információval rendelkezünk. Még a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának szervezeti felépítését sem ismerjük részleteibe menően, nemhogy az egyes vezetők pontos feladat- és hatáskörét. Egyes feltételezések szerint Fehér Lajos a megalakulást követő hónapokban, 1945 tavaszán osztályvezető-helyettesként az ún. nyomozó főcsoportok munkáját irányította.⁶³ Egy 1946 nyarán született angol hírszerzői jelentés viszont arról tanúskodik, hogy Fehér Lajos csupán egyike volt a

három adminisztratív vezetőnek, és az offenzív és defenzív alosztályt vezető Szaberszky József, illetve Tímár István közvetlenül Péter Gábornak számolt be.⁶⁴ Érdekes, hogy a Foreign Office tisztviselőinek készített szövegben tévesen parasztpártiként szerepeltetik Fehért. Ez elsősre elírásnak tűnhet, de az is lehet, hogy Fehér mezőgazdaság iránti elkötelezettsége, háború előtti agrár-újságírói szerepe miatt „lényegült át” parasztpártivá. Mindenesetre a témát eddig legalaposabban feldolgozó tanulmány szerzői úgy vélik, hogy a PRO működésében egyértelműen Péter Gábor személye dominált, a helyettes vezető, majd a koalíciós partnerek követelése miatt kinevezett vezetők kevés önálló döntést hoztak.⁶⁵

Fehér Lajos látszólag tehát távolabb került a napi működéstől, mivel csupán személyi és adminisztratív ügyekkel foglalkozott, de ezek a kérdések éppen olyan fontos, bár nem olyan látványos területét képezték a PRO működésének, mint a konkrét vizsgálati munka. Fehér legnagyobb jelentőségű intézkedése a Politikai Rendészeti Nyilvántartó Hivatal megszervezése volt. Felállításáról formálisan a budapesti főkapitány intézkedett 1945 áprilisának első napjaiban, de a parancs szövegét Fehér dolgozta ki. Ennek lényege az volt, hogy az egyes kerületi kapitányságoknak a politikai okokból őrizetbe vettekéről személyi adatlapokat kellett felvenniük, majd hetente egyszer a hivatal felé továbbítaniuk. Sőt azokról is külön űrlapot, ún. figyelőkartont kellett felállítaniuk és a központi nyilvántartónak beküldeniük, akikkel kapcsolatban politikai bűncselekmény gyanúja merült fel, de még nem kerültek a rendőrség kezébe.⁶⁶

Az előterjesztés csupán formális eljárásnak tekinthető, hiszen Péter Gábor néhány nappal későbbi, Rákosi Mátyásnak szóló jelentése már egy működő gépezetről adott számot.⁶⁷ Ebben Péter beszámolt arról, hogy a főváros kerületeiben több helyütt is spontán módon hozták létre a kommunisták a rendőrségen belüli politikai nyomozócsoportokat. A PRO helyzetének stabilizálódásával azonban bekérték az itt szolgálók életrajzait. „Az életrajzokat a politikai rendőrség két vezetője áttanulmányozta és ennek alapján ezeket az embereket vezetőjünkkel együtt behívtuk beszélgetésre. Ezeknek a beszélgetéseknek az eredményeként 10-15 embert is átvettünk.” Vagyis Péter és Fehér közösen végezték el az állomány átrostálását, tehát ekkor történetünk főszereplője még egyértelműen második embernek számított.

Péter tájékoztatta Rákosit a Politikai Nyilvántartó Irodáról is, amely március 1-jével állt fel, és nem csupán budapesti, hanem országos hatáskörrel gyűjtötte az adatokat. A szöveg némi támpontot ad a nyilvántartó működéséről: „Az osztály minden egyes nyilásról, illetve egyéb bűnről fejcédulát állít ki, fényképet készít, azokat megőrzi és így az egyes ügyekben előforduló kétségekre határozott választ tud adni.”

Azt, hogy Fehér reszortja volt a Politikai Nyilvántartó Iroda, bizonyítja egy 1945 júniusában írott levele, amelyben kérte Erdei Ferenc belügyminisztert, hogy további intézkedésekkel segítse munkájukat. Fehér követelte, hogy utasítsák az igazoló bizottságokat, hogy minden nem igazolt vagy feddésre ítélt személy ügyében küldjék meg a hivatalnak az eljárás során felvett jegyzőkönyveket. Azt is javasolta, hogy a vidéki főkapitányságok az általuk hozott internálási és rendőrhatósági felügyelet alá helyezésről szóló határozatok egy-egy másolatát küldjék el a nyilvántartó hivatalnak. Végezetül szerette volna elérni, hogy az igazságügy-miniszter utasítsa a vidéki népbíróságokat, hivatalos formában küldjék meg a nyilvántartó irodának. Javaslati közül az első és a harmadik pontot fogadta el a belügyminiszter.⁶⁸

1946 márciusában pedig 500 millió adópengő hitelt kért a belügyminisztertől Fehér Lajos az ekkor már Politikai Rendészeti Nyilvántartó és Segédhivatal néven működő részleg munkájának bővítésére, többek között kartotékszekrények, forgatható székek vásárlására. Mindez állambiztonsági zsargonnal élve a prioritást, vagyis a bűnügyi nyilvántartásban való keresést könnyítette volna meg.⁶⁹ Fehér óhaja meghallgatásra talált, miniszteri javaslatra a Gazdasági Főtanács intézkedett az összeg átutalásáról.

Arról, hogy az általa javasolt intézkedések hogyan érvényesültek a gyakorlatban, viszonylag keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy Fehér szerepe nem korlátozódott pusztán a beérkező jelentések, űrlapok egyszerű regisztrálására, hanem tudatosan törekedett arra, hogy elősegítse az ellenségnek tartott személyek kiszűrését. Elsősorban a nyugati hadifogságból hazatértek, az újjászerveződő honvédség állományába tartozók, és a rendőrség testületének átvizsgálását tartotta a legfontosabbnak. Fennmaradt egy 1945 júliusából származó jelentése, amelyben Sólyom László főkapitánynak számolt be a Nyugati pályaudvarra beérkező,

hazatérőket szállító vonat „politikai szempontból” való felülvizsgálatáról.⁷⁰ 1945 augusztusában viszont arra használta fel Fehér a hadifogoly-szállítmányok átvilágítását, hogy régi barátját, debreceni kollégiumi szobatársát, Barla-Szabó Ödönt kimentse a szovjetek őrizetéből.⁷¹

Fehér korabeli gondolkodását jól megvilágítja a Politikai Rendészeti Osztály 1946. február 28-i értekezletén tett hozzászólása.⁷² Úgy vélte, hogy az egyik legfontosabb kérdés a nyugatról hazatértek megfelelő kiszűrése, átvilágítása, hiszen „míg ezt az emigrációt fel nem számoljuk, annak pusztasága is a legnagyobb veszélyeket rejtegeti a demokratikus új rend nyugalma szempontjából”. Nem tartotta elegendőnek a hazatérteket átvizsgáló ún. szűrőtáborokat, hanem az innét utazási igazolvánnyal hazatértek alaposabb „lenyomozása” mellett kardoskodott. Fehér szerint ez a gyakorlat eredményesnek bizonyult, hiszen míg a szűrőtáborokban a hazatérőknek csupán 4-5%-át találták politikai szempontból veszélyesnek, ők ezt a számot 15%-ra tornázták fel. Ebből adódóan a módszer egész országra való kiterjesztését óhajtotta.

Fehér a továbbiakban igen élesen kikelt a honvédségnél B-listázott, illetve a rendőrhatalom felügyelet alá helyezett emberekkel szemben is. Azt állította, hogy az előbbieket „mint képzett, részben fegyverrel rendelkező személyek a legerősebb melegágyai lehetnek mindenféle illegális, fasiszta és reakciós szervezkedésnek”. Majd kitért a rendőrség állományára is, ahonnan szerinte 5000 embert kellene haladéktalanul elbocsátani a „demokratizálás” érdekében. Ezután azzal folytatta, hogy a közigazgatás által lebonyolított B-listázás nem megfelelő, abba aktívan be kellene kapcsolódnia a politikai rendőrségnek is, a fővárosban és vidéken egyaránt. Sőt nem állt meg ennél a pontnál, hanem még határozottabb intézkedéseket követelt: „Budapesten az a tapasztalat, hogy a kocsmák az illegális szervezkedések búvóhelyei, különösen Budán. Ezért elhatároztuk, hogy az összes kocsmárosokat felülvizsgáljuk és akinek a múltjában találunk valamit, attól elveszük az engedélyt. A politikai rendőrség részéről hasonlóképpen a trafikengedélyek felülvizsgálata is folyamatban van.”

Egy visszaemlékezés szerint Fehér nem csupán a politikai rendészeti, szakszóval élve: operatív nyilvántartó rendszer alapjait vetette meg, hanem más osztályét is. Az Államvédelmi Hatóság belső karhatalmát 1949–50-ben vezető Kajli József 1956-os kihallgatása során úgy emlékezett, hogy őt 1945-ben Fehér Lajos megbízta a levélcenzúrával, majd pedig a telefonlehallgatással foglalkozó részlegek megszervezésével.⁷³ Kajli szavait más forrás nem támasztja alá, de a politikai rendőrség történetének kezdeti szakaszában a nyomozást segítő, ún. segédoperatív részlegek még nem különültek el élesen, így könnyen elképzelhető, hogy Fehér hatásköre az operatív nyilvántartás megszervezése mellett ezekre a területekre is kiterjedt.

Ugyancsak Fehér hatáskörébe tartozott a politikai rendészeti osztályon, sőt a budapesti főkapitányság egészén belül működő kommunista pártszervezetek ügye is. 1946 januárjában a rendőrség központi frakció-értekezletén arról szólt, hogy a főkapitányság bünyügyi osztályán jelentős számban vannak kommunista párttagok, viszont a gazdasági rendőrségnél, az internálási osztályon és az őrszemélyzeténél még akad tennivaló. Összességében elégedetten állapította meg, hogy a „rendőrség reakcióiktól való megtisztítása már folyamatban van és a frakciók támogatják a politikai osztályt ebben a munkában”.⁷⁴ Három hónappal később pedig Fehér komoly sikerekről számolt be a *Szabad Nép*-előfizetők, az új párttagok növelése terén. Szintén ő gondoskodott a politikai oktatás megszervezéséről és a tagdíjhátralék behajtásáról is. Úgy vélte, hogy 1945-ben „a pozícióharc terén szép sikereket értünk el, de a rendőrséget alulról is kézben kell tartani és ezt kizárólag toborzással érhetjük el”.⁷⁵ Mindezen területek mellett Fehér foglalkozott a különféle statisztikai összefoglalók elkészítésével, a létszám, ezen belül a párttagság alakulásának figyelemmel kísérésével. Ezeket a dokumentumokat szorgalmasan küldöztette a Belügyminisztérium vagy a főkapitányság számára.⁷⁶

Hivatali hatalmát azonban nem csupán az előírt feladatok elvégzésére, hanem személyes ügyei lebonyolítására is felhasználta. Barla-Szabó Ödön kiszabadítása mellett figyelemmel követte azokat a vizsgálati eljárásokat, amelyekkel korábbi illegális tevékenysége közvetve vagy közvetlenül összefüggésben állt. Alig néhány héttel a politikai rendőrség megalakulását követően, 1945. március 15-én közvetlenül Péter Gábortól megkapta annak a csendőrnemzetnek a kihallgatási jegyzőkönyvét, aki 1944 őszén Fehér Zsuzsannát, Fehér Lajos húgát brutálisan megkínózta.⁷⁷ 1949-ben a Fehér testvéreket csaknem a csendőrség kezére juttató rendőrségi informátor, Balogh Mihály a népbírói tárgyalásán azt állította,

hogy nem volt tisztességes az ellene folyó eljárás, mivel azt Fehér Lajos befolyásolta. A népbírósághoz küldött észrevételeiben Balogh úgy vélekedett, hogy Fehér hivatalból megkapta egy csendőrnyomozó vallomását, és ennek segítségével befolyásolták a tanúkat, hogy rá terhelő vallomásokot tegyenek.⁷⁸ Bár Fehér Lajos emlékiratában expressis verbis nem mondja ki a tanúk befolyásolásának tényét, de több alkalommal is hosszasan idéz a Balogh által említett csendőrtiszt, Juhász István 1945 júliusában tett vallomásából.⁷⁹ Ezt elvileg emlékirata elkészítésekor is megkaphatta, de ugyanúgy olvashatta 1945-ben is, mint a másik csendőr vallomását.

Sokkal inkább az a kérdés, hogy Fehér mennyire használta fel az így megszerzett vallomásokat, információkat vagy még inkább a politikai rendőrségnél meglévő beosztását arra, hogy személyes bosszút álljon. Ezt nem tudjuk megmondani,⁸⁰ de hajlunk arra, hogy ha közbe is lépett, a meghozott ítéletek nem elégtették ki. Hiszen a testvérét megkínzó Kékkői Ferencet első fokon halálra, másodfokon viszont életfogytiglani kényszermunkára ítélték.⁸¹ Balogh Mihály 1949-ben életfogytiglani fegyházbüntetést kapott, de 1960-ban az Elnöki Tanács kegyelemben részesítette.⁸² Fehér Lajosban élete végéig magasra csapott a szenvedély lángja, amikor Balogh Mihály esete szóba került. Ezt mindennél ékeesebben bizonyítják emlékiratának szavai: „Vajon Balogh Mihály, ez a fajtajától teljesen elrugaszkodott áruló, stréber és karrierista csendőrnyomozó, aki oly súlyos károkat okozott az illegális kommunista párt falusi vonalának, amely végső soron azért is harcolt, hogy majdan a magyar mezőgazdaságban bekövetkezzék az, ami 1961 végén be is következett: vajon Balogh Miska, egykori mezőtúri falusi gyerek hosszú börtönéveiben mert-e egyszer is – ha titkon is – önmagával szembenézni?”⁸³

Mindezek után felvetődik a kérdés: ha Fehér Lajos a jelek szerint elszántan és meggyőződéssel végezte munkáját a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán, miért távozott az állományból 1946 második felében? A továbbiakban erre próbálunk meg választ adni.

A távozás okai

Arról, hogy Fehér Lajos hogyan érezte magát Péter Gábor társaságában, hogyan hatott rá a politikai rendőrség világa, korabeli forrásokkal, különösen személyes vallomásokkal nem rendelkezünk. A kortársak Fehér Lajosról szóló visszaemlékezései pedig négy-öt évtized távlatából idézték fel ezt az időszakot. Ekkor már ráakódott az államvédelem, a politikai rendőrség történetére mindaz a hallatlan erkölcsi teher, amelyet a koncepciók, perek, börtönbeli kínzások, csengőfrász, kitelepítések, kényszermunka, Recsk és Hortobágy jelentett. A szervezet története egységes folyamattá vált, nem igazán tűnt lényegesnek, hogy 1945 és 1956 között valaki a PRO-nál, a Katpolnál, az ÁVO-nál vagy az ÁHV-nál szolgált, az ávos mint összefoglaló, súlyosan megbélyegző minősítés vált uralkodóvá. Éppen ezért Fehér Lajos életének ezt a másfél évét szinte mindenki kényszernek, kisiklásnak magyarázta, amely nem illett bele az összképbe. Hiszen a rá jó szívvel emlékezők az 1960-as évek reformpolitikusként, a mezőgazdaság ügyének harcos szószólóját tisztelték benne, s ehhez igen nehezen volt párosítható bármiféle ávos múlt.

Gyenes Antal például úgy emlékezett, hogy Fehér Lajos valahogy fölismerte, hogy nem jó Péter Gábor helyettesének lenni, ezért megbeszélte az MKP káderosztályával, hogy Fehér átveszi Gyenes felelős szerkesztői posztját a *Szabad Föld*-nél, ő pedig a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének főtitkára lesz.⁸⁴ A váltás indokaként a következő történetet mesélte el Gyenes: „Egyszer Fehér Lajosnál bent voltam az ÁVH-nál [sic!], és egyszer csak halk lépéseket hallok. Megjelent Péter Gábor és megállt. Kiderült, hogy a szoba tapétájában volt egy titkos ajtó, amit nem lehetett észre venni. Azon bejött, megállt, és hallgatta, hogy én mit beszélgetek Fehér Lajossal. Ez olyan megdöbbentő jelenet volt, hogy megértettem, Fehér Lajos igyekszik szabadulni.”⁸⁵ A történet kissé suta, hiszen Fehér nyilván tudott az ajtó létezéséről, s ha Péter bejött, nyilván észre is vette. Az, hogy az osztályvezető és helyettese egymás melletti szobában van, önmagában még nem indok a távozásra. Padányi Mihály viszont Fehér Lajos értekezleteken tapasztalható hidegségét, zárkózottságát emelte ki.⁸⁶ Ez magyarázható a feladat iránti odaadással, fegyelmezettséggel. Ha felidézzük a rendőrségi frakció-értekezleteken elhangzott szavait, azok éppen a kemény, határozott vezető

benyomását erősítik. Vásárhelyi Miklós egyrészt úgy vélte, hogy a korabeli felfogás szerint nagy elismerést jelentett, ha egy hazai illegális kommunista magas beosztást kapott a politikai rendőrségnél. Másrészt viszont azt hangsúlyozza, hogy Fehér keményen küzdött azért, hogy elkerüljön innét, hiszen eleve újságíróként szeretett volna elhelyezkedni.⁸⁷

Az egységesnek tűnő összképet Erdős Péter zavarja csak össze, aki 1945 nyarán a *Szabadság* című lap zsnurnalisztájaként kereste fel az Andrássy út 60.-at. Péter Gábor távollétében Fehér Lajos fogadta őt. „Hosszasan beszélgettünk, nagyon vonzó, rokonszenves és ilyen, embert megnyitó személyiség volt, úgyhogy nagyon őszinte beszélgetést folytattam le vele.”⁸⁸ Ezek után mi lehet az igazság?

Először is mind a politikai rendőrség, mind Fehér Lajos azon belüli helye és befolyása jelentős átalakuláson ment át 1945 januárja és 1946 szeptembere között. Az állomány mind létszámában, mind szervezetében jelentős mértékben felduzzadt. Amikor Fehér belépett a testületbe, még jóformán a romeltakarítás sem kezdődött meg, a semmiből kellett építkezni. Távozását követően néhány nappal született meg a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya, közkeletű rövidítéssel élve: az ÁVO. Ezzel Péter Gábor nem csupán a Tömpe Andrással vívott küzdelmet nyert meg, s vált az MKP-n belül a politikai rendőrségi ügyek első számú felelőssévé,⁸⁹ hanem nagy lépést tett abban az irányban, hogy az egész politikai rendszeren belül is meghatározó szereplővé váljon. Míg Fehér az első időkben valóban Péter helyettese volt, eddigre már csupán egy a helyettesek közül, ráadásul nem is a legfontosabb poszton. Közben természetesen a magyar politikai élet is átalakult, egyre nyilvánvalóbbak lettek az MKP hatalmi törekvései, s bár még a Magyar Közösség-ügy előtt járunk, de talán Fehér már sejthette, hogy a politikai rendőrség „reakció elleni harcát” egyre nagyobb hatósugárban kell értelmezni. Hogy mindez zavarta-e, kétségeket ébresztett-e benne, arról semmilyen forrásunk nincs. Annyi azonban bizonyos, hogy nem csupán utólag kesergett azon, hogy nem foglalkozhat parasztpolitikával, hanem már 1945 nyarán szeretett volna a szívéhez közel álló agráriumhoz visszatérni. Született is egy MKP titkársági döntés arról, hogy gondoskodni kell az utódlásáról.⁹⁰ Bő két héttel később pedig arról határoztak, hogy Fehér Lajost két hónapos szabadságra küldik „a paraszt lap szerkesztőségi munkájának elvégzésére”.⁹¹ Ez a bizonyos „paraszt lap” az 1945. augusztus 29-én útjára induló *Szabad Föld*, amely az MKP „földműves hetilapjaként” határozta meg magát.

Fehér Lajos ügye azonban sokkal tovább húzódott, mintsem arra 1945 augusztusában számítani lehetett. Eleinte Péter Gábor nem akarta őt elengedi a PRO-tól. Nem tudni, hogy pontosan ki járt közben Fehér érdekében, vagy ő maga kit tudott ügyesen megpuhítani, de annak ellenére, hogy már 1945. nyár derekán magas szintű testületi döntés született az áthelyezéséről, egy év múlva még mindig a politikai rendőrségnél szolgált. Az MKP Központi Titkársága 1946. augusztus 7-i ülésén tárgyalta meg Kállai Gyula előterjesztését, amelyben többek között a *Szabad Föld* napilappá tételét és a szerkesztőség megerősítését javasolta.⁹² Erre égető szükség volt, hiszen az első évben egyetlen szerkesztőségi szobában Gyenes Antal és Urbán Ernő készítette az újságot, egy titkárnő és egy hivatalsegéd közreműködésével. Kállai Gyula mint főszerkesztő, bokros teendői közepette nem olvasta el a beérkezett kéziratokat, gyakran csupán telefonon érdeklődött a tartalom felől, általában az aktuális lapszám megjelenését követően.⁹³ A főszerkesztő további 11 zsnurnalisztával bővítette volna a szerkesztőség állományát, többek között Baló Lászlóval és Vajda Gáborral, de a névsorban nem szerepelt Fehér Lajos neve. Az előterjesztést, ezen belül a névsort is, bizonyos kikötésekkel támogatta a Központi Titkárság.

Kérdés, hogy Fehér tudott-e a Kállai-féle névsorról, netán kimaradása adta meg a végső lökést, hogy most kell váltania, mindenesetre 1946. szeptember 18-án a főtitkársághoz címzett levelében újból kérte áthelyezését.⁹⁴ A szövegből kiderült, hogy egy esztendővel korábban Péter Gábor torpedózta meg a kérelmét, most pedig a Belügyminisztérium sajtóosztályán kívánták foglalkoztatni. Fehér nem érte be ezzel a köztos megoldással, és újból kérte „parasztvonalra” történő átirányítását. A levélpapíron található, kézzel írt feljegyzésekben Péter Gábor, Donáth Ferenc és Kádár János is támogatásáról biztosította a kérelmet. Ez már elegendőnek bizonyult a váltáshoz, az MKP Központi Titkársága 1946. szeptember 21-én jóváhagyta, hogy Fehér Lajos a továbbiakban a pártközpont falusi osztályának munkatársa legyen.⁹⁵ A hivatalos döntést informális keretek között is szentesítették: az 1946. szeptember 29-e és október 1-je között tanácskozó MKP-kongresszus szünetében Péter Gábor „tréfás hangulatban, de hivatalosan átadta” Fehért Nagy Imrének.⁹⁶ A

hivatalos áthelyezésre – ismeretlen okból – csupán másfél évvel később került sor, amikor Péter Gábor napiparancsában meleg szavakkal emlékezett meg helyetteséről: „Fehér Lajos r. alezredes bajtársunk végleg megvált az államrendőrségtől, hogy tehetségével, szorgalmával és régi harcos szellemével a magyar népi demokráciát más területen szolgálja és erősítse. Ebből az alkalomból Fehér Lajos bajtársunknak, aki az első naptól kezdve az osztály szervezésében és irányításában rendkívül hasznos és eredményes munkát végzett, köszönetemet fejezem ki és egyben további munkájához sok sikert kívánok.”⁹⁷

Hogyan vonhatjuk meg Fehér Lajos politikai rendőrségi pályafutásának mérlegét? Volt-e valami igazság a bevezetőben idézett cikk kemény állításaiban? Fehér Lajos annak a politikai rendőrségnek a kötelékében szolgált vezetőként, amely ÁVO-ként, majd ÁVH-ként a 20. századi magyar történelem egyik leggyűlöltebb és legrosszabb hírű intézményévé vált. Az utókor, differenciálatlanul, egységes egészként tárgyalja a szervezet 1945 és 1956 közötti, sőt nem egy esetben még 1956 utáni működését is, holott ez így bizonyosan nem pontos. A Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, amelyen Fehér Lajos is szolgált, még nem a későbbi évek rettegett és csaknem öntörvényű államvédelme volt, de már születésekor is magában hordozta számos hibáját, bűnét és torzulását. Ezekben vezetőként Fehér Lajos is osztozott, hiszen a személyi állomány felvételekor, akik közül számosan tovább szolgáltak a későbbi években, fontos szerepet játszott, sőt jó néhány embert, közöttük magas rangú későbbi ÁVH-s vezetőket is ő vitt az államvédelmi szervhez. Nevéhez fűződik az operatív nyilvántartás rendszerének kiépítése, amely az állambiztonsági munka nélkülözhetetlen részét képezte. A B-listázás, az MKP politikai ellenfeleinek kiszűrése terén igen keményen lépett fel. Elszántan dolgozott a kommunista párt rendőrségi befolyásának növelésén is. Bizonyos esetekben nem riadt vissza attól, hogy magánügyeit is belekeverje politikai rendőrségi működésébe. Ezzel együtt azt mondhatjuk, hogy Fehér Lajos mégis az utolsó pillanatban leszállt arról a vonatról, amely elkerülhetetlenül a szakadékba vitte volna pályafutását. Formálisan sem vált ávóssá, sem a kisgazdák, sem a szociáldemokraták, sem saját elvtársai elleni koncepciók perében nem szennyeződött be a keze. Ez elengedhetetlennek bizonyult az 1956 utáni újramezdésében, és lehetővé tette, hogy elhalványuljon, sőt szinte a feledés homályába merüljön az 1945–46-os évek emléke, és a harcos reformer imázsa őrződjön meg róla.

¹ A tanulmány elkészültét az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíja, illetve Krahulcsán Zsolt és Müller Rolf kollégáim segítsége tette lehetővé, mivel rendelkezéseimre bocsátották a Politikai Rendészeti Osztályra vonatkozó kéziratos forrásgyűjteményüket, amit ezúton is köszönök. Ugyancsak köszönöm Takács Tibor kollégámnak, hogy figyelmem több forrásra is felhívta.

² A történészszakma első megszólalóként Farkas Vladimírt tartja számon, aki 1988–89 folyamán számos alkalommal osztotta meg ismereteit szóban és írásban is a nyilvánossággal. Ezen alkalmak felsorolását lásd Farkas, 1990: 646.

³ Sipos Levente-interjú, 4.

⁴ Az 1962-ben Clevelandben alapított havilap a Hungária Szabadságharcos Mozgalom orgánusaként az amerikai magyar emigráció szélsőjobboldali, nyilas szárnyának véleményét közvetítette. A *Szittyakürtöt* 1991 októberétől Magyarországon is terjesztik. Borbándi, 1989: 453–454.; 1996: 174–175.

⁵ Bujdosó, 1991a: 16.

⁶ Bujdosó, 1990: 44.

⁷ Fehér, 1979: 42.

⁸ Bujdosó, 1991b: 57.

⁹ Erről az időszakáról számos levelet és dokumentumot közöl Medvigy, 1999: 203–278.

¹⁰ Bujdosó szerint Sinka az öt meglátogató Fehér Lajos előtt azzal a felkiáltással csapta be az ajtót, hogy rongyember nem lépheti át a háza küszöbét. Bujdosó, 1991a: 16. Az 1960-as évek mezőgazdasági reformjait útjára indító Fehér Lajost a népi mozgalom más tagjai, így Erdei Ferenc, Féja Géza vagy Németh László sokkal nagyobb megértéssel, sőt rokonszenvvel fogadták.

¹¹ Bujdosó P. Gyula a rendszerváltás körüli szélsőjobboldali sajtó mára elfeledett alakja, aki többek között a *Kapu*, a *Riadó*, a *Szent Korona* és a *Szivárvány* című lapok hasábjain helyezte el írásait.

¹² Péter Gábor 1945-ig tartó pályájáról lásd Gyarmati, 2002: 25–78.

¹³ Fehér Lajos 1944 végéig tartó pályájáról lásd Papp, 2011.

¹⁴ „Más szóval Moszkvából visszatérve Péter Gábor huzamos ideig volt a hazai illegálisok »belső elhárításának« kulcsfigurája. A konspiratív találkozók helyének jó megválasztása és lehetőleg lebukásmentes biztosítása; »lefeketedett« párttársak illegalitásba küldése; a rendőrség által ismertté vált, ún. »feldörzsölt« lakásoknak, találkahelyeknek a forgalomból való kivonása, s erről a párttársak értesítése; az illegális sajtó-, röplapanyagok előállításának és terjesztésének a megszervezése; továbbá – mint előbb említettük – információk beszerzése arról, hogy a lebukottak a vallatás során szolgáltatottak-e olyan információt a rendőrségnek, mely a szabadlábban lévőket veszélyeztetné. Ha ezeket nem is egyidejűleg végezte, közlései alapján – és más források szerint – tevékenységi köre a felsoroltakból állt össze.” Gyarmati, 2002: 61.

¹⁵ PIL 867. f. P-62 Péter Gábor visszaemlékezése, 1961: 15–16.

¹⁶ Uo. 18.

¹⁷ Uo. 28–29.; Fehér, 1979: 364. Fehér emlékiratában kétszer is megemlíti az esetet, Péter Gábor változatával megegyező módon. Sőt szó szerint idézi Péter szövegét, akit nem nevesít, csupán „a Központi Bizottság egyik, e feladattal foglalkozó tagja”-ként aposztrofál. Fehér, 1979: 393. Vagyis Fehér Lajos emlékiratának elkészítésekor olvasta a Párttörténeti Intézet Levéltárában lévő Péter Gábor-visszaemlékezést, de erre nem akart hivatkozni, vagy nem lehetett rá hivatkoznia.

¹⁸ Azt, hogy Fehér nem tudta, kivel is van dolga, emlékirataiban maga is hangsúlyozza. Egy 1944. novemberi, a Rózsák terén tartott illegális találkozóra hivatkozik, ahol Pálffy György Péter Gáborral hozta össze. Állítása szerint csak „a felszabadulás után tudtam meg, hogy az illető Péter Gábor, a Központi Vezetőség tagja”. Fehér, 1979: 486. Érdekes, hogy ezt a közlést ehhez a találkozóhoz társította Fehér, holott korábban már szó esett egy augusztusi találkozóról is, amikor Péter Gábor bemutatta őt Horváth Mártonnak. Mintha Fehér nem olvasta volna át alaposan saját emlékiratát.

¹⁹ A magyar népfront, 1977: 471–473.

²⁰ Kovács István-interjú, 91.

²¹ Huszár, 2001: 67.

²² Fehér, 1979: 577.

²³ Érdemes lenne számba venni, hogy mikor bukkant fel a hazai memoáirodalomban a malenkij robot. Kállai Gyula öt évvel később megjelent emlékiratában a valóságot erősen megszépítve annyit írt, hogy az „utcán járó-kelő férfiakat meginvitálták egy kis munkára, »malenkij robot«-ra”. Kállai, 1984: 19.

²⁴ Talán meglepőnek tűnhet a mai kor olvasójának, hogy először a Nemzeti Parasztpárt vezérével akadt össze Fehér Lajos, de Veres Péter visszaemlékezései szerint 1945 januárjában több alkalommal is megfordult az MKP székházában. Ezt teljesen természetesen tartotta, hiszen a „történelmi hullámverés által partra vetett emberek ide jöttek először, a Tisza Kálmán térre. Nemcsak kommunisták és szociáldemokraták, hanem a polgári baloldal megmaradt emberei is.” Veres, 1973: 777–778.

²⁵ Fehér, 1979: 578.

²⁶ ÁBTL 2.8.2. 1. 119. Önéletrajz, 1960. július 25.

²⁷ Krahulcsán–Müller, 2009: 14–15.

²⁸ Uo. 16.

²⁹ *Szabad Nép*, 1948a. 5.

³⁰ ÁBTL 2.1. VI/1.f. 4. Péter Gábor osztályvezető minősítési lapja.

³¹ ÁBTL 4.1. A-1363/1. 12.

- ³² A politikai rendőrség születési körülményei taglaló *Szabad Nép*-cikk Fehéréhez igen hasonló stílusban festette meg ezeknek a napoknak a hangulatát: „A felszabadulás után – amikor egész Pesten nem lehetett látni senkit a politikai rendőrség tagjai közül – Péter Gábor illegális lakásáról, a Hungária körútról jöttek a Keleti pályaudvar felé a Magyar Kommunista Párt vezető tagjai, köztük Péter Gábor és Kádár János. Látták a fosztogatást, látták a zürzavart. Elhatározták, hogy rendet teremtenek. Kerestek helyiséget – egy ablaktalan szobát – ahol egész nap télikabátban ültek, ebben is aludtak, ott a padlón.” *Szabad Nép*, 1948b. 3.
- ³³ Fehér, 1979: 578.
- ³⁴ Fehér, 1946: 108. Kiemelések az eredetiben.
- ³⁵ Fehér, 1955: 117–118.
- ³⁶ Fehér, 1979: 579. Kiemelés az eredetiben.
- ³⁷ Fehér, 1946: 107.
- ³⁸ Fehér, 1955: 118.
- ³⁹ Fehér, 1979: 578.
- ⁴⁰ Padányi Mihály-interjú, 11–13.
- ⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-150089. 22. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1953. február 6.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ ÁBTL 2.8.1. 1171. Önéletrajz, 1952. december 20. Egri életrajzában az szerepel, hogy a felszabadulás után újra visszament a Chinoimba, és mint civil esett szovjet hadifogságba. Ez alapján vélelmezzük egy malenkij robot során történt elfogatását.
- ⁴⁴ ÁBTL 2.8.2.1. 119. Önéletrajz, 1960. július 25.
- ⁴⁵ ÁBTL 2.8.2.1. 66. Önéletrajz, 1958. március 7.
- ⁴⁶ Uo. Szolgálati adatlap, 1968. november 5.
- ⁴⁷ Uo. Javaslat miniszteri kitüntetésre, 1986. október 22.
- ⁴⁸ ÁBTL 2.8.1. 5943. Feljegyzés, 1951. augusztus 16.
- ⁴⁹ Fehér, 1946: 107.
- ⁵⁰ ÁBTL 2.8.1. 5943. Lezárási javaslat, 1955. november 12.
- ⁵¹ Uo. Javaslat, 1957. május 8. A II/6-e alosztály a szabotázselhárító alosztályon belül helyszíneléssel és nyílt vizsgálattal foglalkozott.
- ⁵² ÁBTL 3.1.9. V-87732 3–5. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1945. október 26.
- ⁵³ A magyar népfront, 1977. 471.
- ⁵⁴ ÁBTL 2.1. VI/5. 10-12. Jelentés, 1953. augusztus 18.
- ⁵⁵ ÁBTL 2.1. VI/64. 6. Önéletrajz, 1952. január 5.
- ⁵⁶ ÁBTL 2.8.1. 5288. Önéletrajz, 1950. április 28.
- ⁵⁷ Geréb életútjáról lásd Tabajdi–Ungváry, 2009. 117–118. Geréb történetét csupán többszörös áttétellel ismerjük, mivel azt jóval az események után mondta csak el Gál Ferencnek, aki életútinterjújában emlékezett vissza erre. Gál Ferenc-interjú, 165. Fehér Lajos oly közismerten rossz szónok volt, hogy elegendőnek bizonyult egy pártkongresszust vagy pártakadémiai előadást végigülnie bárkinek, hogy erről meggyőződjön. Gál hozzátette azt is, hogy az esetet „röhögve” mesélte el neki Geréb. Ez a gazdasági reformok, s általában bármilyen reform ügyétől tartózkodó belügyi állomány véleményének visszavetítése is lehet, ugyanakkor egy, a kapott feladottól szorongó Fehér Lajosról is tudósíthat.
- ⁵⁸ Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009: 74.
- ⁵⁹ PIL 274. f. 11. cs. 10. ö. e. Tájékoztató a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályáról, 1945. február 20.
- ⁶⁰ Ezt a nevet egy Györffy-kollégista ismerőse után választotta, és még a felesége kezét is Kovács Gyulaként kérte meg. Fehér, 1979: 568. Még 1945 júniusában is élt részben a régi névváltozat, ahogyan azt Pálffy György jelentése is tanúsítja. A magyar népfront, 1977. 472.
- ⁶¹ BFL XXIV-1. 100. d., Kovács Gyula levele, 1945. február 24.
- ⁶² BM AI 3. d. – 10. sz. körözüvény, 1945. június 18.
- ⁶³ Krahulcsán–Müller, 2009: 21. Egyetlen ügyet találtunk, amelyben Fehér Lajos adott utasítást két beosztottjának, hogy Nyergesújfaluban nyomozzanak egy feltételezett háborús bűnös után. ÁBTL 3.1.9. V-104124. 27. Nyílt rendelet, 1946. augusztus [6.]
- ⁶⁴ Figder–Palasik, 1999: 179–180.
- ⁶⁵ Krahulcsán–Müller, 2009: 27.
- ⁶⁶ BFL XXIV-1. 100. d. Kovács Gyula levele, 1945. április 6. Fehér előterjesztését Sólyom László főkapitány április 10-én jóváhagyta.
- ⁶⁷ PIL 274. f. 11. cs. 10. ö. e. Péter Gábor beszámolója, 1945. április 12.
- ⁶⁸ MOL XIX-B-1-r 5. d. 735-135925/1945. Kovács Gyula levele, 1945. június 7.
- ⁶⁹ MOL XIX-B-1-r 39. d. 787-210575-1946. Fehér Lajos levele, 1946. március 11.
- ⁷⁰ BFL XXIV-1. 100. d. 10910/1945. Fehér Lajos levele, 1945. július 16.
- ⁷¹ PIL Barla-Szabó-hagyaték. Barla-Szabó Ödön életrajza. Barla-Szabó levélben tudatta édesanyjával, hogy a jánosházi gyűjtőtáborból Budapestre fog érkezni. Ennek alapján egy másik barátja, Kovács Kálmán igazságügyi államtitkár közbenjárta szabadon bocsátása érdekében a Szövetségi Ellenőrző Bizottságnál. A vonatról végül Fehér Lajos és egy vele együtt érkező szovjet őrnagy szedte le a hadifoglyok ellenőrzése közben.
- ⁷² PIL 274. f. 11. cs. 12. ö. e. 50–51. A PRO 1946. február 20-i értekezletének jegyzőkönyve.

- ⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-150019/2. 374–375. Kajli József kihallgatási jegyzőkönyve, 1956. október 8. A levéllenőrzés megszervezéséről, működéséről bővebben: Borvendég Zsuzsanna: „Ez nem spiclikedés, hanem felderítés”. A levéllenőrzés módszertana és szervezeti felépítése 1945–1962 között. *Betekintő*, 2011. 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_borvendeg (utolsó letöltés: 2011. augusztus 10.)
- ⁷⁴ ÁBTL 2.1. XI/9. 71. Jegyzőkönyv, 1946. január 4.
- ⁷⁵ PIL 274. f. 11. cs. 4. ő. e. Jegyzőkönyv, 1946. április 12.
- ⁷⁶ BFL XXIV-1. 100. d. Fehér Lajos levele, 1945. szeptember 20.; BFL XXIV-1. 82. d. Fehér Lajos jelentései a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak, 1945. augusztus 31., szeptember 30., december 13.; PIL 274. f. 11. cs. 10. ő. e. Fehér Lajos levele, 1946. április 8.
- ⁷⁷ Fehér, 1979: 341.
- ⁷⁸ BFL XXV-1-a. B23397/49. 89. Balogh Mihály észrevételei, 1949. január 5.
- ⁷⁹ Például Fehér, 1979: 342–343.
- ⁸⁰ Balogh Mihály vizsgálati anyagában nem bukkan fel Fehér Lajos neve, igaz, ő 1948-ban már nem állt az államvédelem szolgálatában. ÁBTL 3.1.9. V-77545.
- ⁸¹ ÁBTL 2.2.1.I/3. 4/1427.
- ⁸² BFL XXV. 1. A. B23397/49. 89. Elbocsátó levél, 1960. április 1.
- ⁸³ Fehér, 1979: 357.
- ⁸⁴ Gyenes Antal-interjú, II/59.
- ⁸⁵ Uo.
- ⁸⁶ Padányi Mihály-interjú, 12.
- ⁸⁷ Vásárhelyi Miklós-interjú, 9–10.
- ⁸⁸ Erdős Péter-interjú, 298–299.
- ⁸⁹ A témáról lásd Bacsoni 2002: 79–110.
- ⁹⁰ PIL 274. f. 4. cs. 68. ő. e. Jegyzőkönyv, 1945. július 30. A szövegből egyébiránt nem derül ki, hogy miért van szükség Fehér Lajos pótlására.
- ⁹¹ PIL 274. f. 4. cs. 74. ő. e. Jegyzőkönyv, 1945. augusztus 16.
- ⁹² PIL 274. f. 4. cs. 149. ő. e. Jegyzőkönyv, 1946. augusztus 7.
- ⁹³ Gyenes, 1995. 1.
- ⁹⁴ PIL 274. f. 4. cs. 157. ő. e. Fehér Lajos levele, 1946. szeptember 18.
- ⁹⁵ PIL 274. f. 4. cs. 157. ő. e. Jegyzőkönyv, 1946. szeptember 21.
- ⁹⁶ PTI Fehér Lajos dosszié. Itt olvasható annak a levélnek a másolata, amit Fehér Lajosné írt a Magyar Rádió *Vasárnapi Újság* című műsora szerkesztőségének 1989. szeptember 5-én. Ebben férje kéziratban lévő visszaemlékezéseiből idézett.
- ⁹⁷ ÁBTL 1.2. 4. doboz 74/1948. Napiparancs, 1948. március 31.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.2. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai

Napiparancsok

2.1. Vizsgálati dossziék – Zárt anyagok

VI/1-f.	Péter Gábor
VI/5.	Décsi Gyula
VI/64.	Tihanyi János

XI/9. MKP, MDP Központ és az ÁVH Pártbizottságával kapcsolatos anyagok

2.2.1 Operatív nyilvántartások

I/3. 4/1427 Kékkői Ferenc

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

BM (Központ) 1171 Egri János

BM (Központ) 5288 Szamosi Tibor

BM (Központ) 5943 Urbán Lajos

2.8.2.1. A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség és jogelődeinek titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai

BM 66 Jamrich József

BM 119 Fenyvesi (Jamrich) Mihály

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-77545 Balogh Mihály

V-87732 Zsenei Ferenc

V-104124 Keiner Györgyné

V-150019/2. Farkas Mihály és társai

V-150089 Janikovszky Béla

4.1. Állambiztonsági oktatási segédanyagok

A-1363/1. Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc

Belügyminisztérium Archív Irattár (BM AI)

Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály iratai

Budapest Főváros Levéltár (BFL)

XXIV-1. Budapesti Rendőrfőkapitányság Elnöki osztályának iratai

XXV-1-a. Népbírósi büntetőperes iratok

B-23397/49 Balogh Mihály pere

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-r Belügyminisztérium Elnöki Főosztály

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

Barla-Szabó-hagyaték.

Barla-Szabó Ödön életrajza. Összeállította Barla-Szabó és Gulyás Magdolna, 2002. február 22.

274. f. 11. cs. A Magyar Kommunista Párt Karhatalmi Osztályának iratai

274. f. 4. cs. A Magyar Kommunista Párt Központi Titkárságának iratai

867. f. Visszaemlékezések

P-62 Péter Gábor visszaemlékezése, 1961. október 25.

Politikatörténeti Intézet Könyvtára (PTI)

Dokumentációs Életrajzgyűjtemény

Fehér Lajos életrajza

1956-os Intézet Oral History Archívum

Erdős Péter-interjú.

Készítette Acsay Judit 1990-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívum, 73. sz.

Gál Ferenc-interjú.

Készítette Hegedüs B. András 1996-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívum, 728. sz.

Gyenes Antal-interjú.

Készítette Hegedüs István 1986-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívum, 23. sz.

Kovács István-interjú.

Készítette Rainer M. János 1988-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívum, 158. sz.

Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára

Padányi Mihály-interjú.

Készítette Hanák Gábor és Pór Edit 1997-ben.

Vásárhelyi Miklós-interjú.

Készítette Hanák Gábor és Pór Edit 1998-ban.

Sipos Levente-interjú.

Készült 2007. december 21-én, a kézirat a szerző birtokában.

Nyomtatásban megjelent források

Farkas, 1990

Farkas Vladimír: *Nincs mentség*. Budapest, Interart Kiadó.

Fehér, 1946

Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*. Budapest, Szikra Kiadó.

Fehér, 1955

Fehér Lajos: *Harcunk Budapestért*. Budapest, Szikra Kiadó.

Fehér, 1979

Fehér Lajos: *Így történt*. Budapest, Magvető Kiadó.

Figder–Palasik, 1999

Figder Éva – Palasik Mária: Brit jelentés a magyar politikai rendőrségről 1946-ban. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Kállai, 1984

Kállai Gyula: *Két világ határán*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Krahulcsán–Müller (szerk.), 2009

A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. Szerkesztette: Krahulcsán Zsolt és Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Medvigy, 1999

Anyám balladát táncol. In memoriam Sinka István. Szerkesztette: Medvigy Endre. Budapest, Nap Kiadó.

A magyar népfront, 1977

A magyar népfront története. Dokumentumok 1935–1976. Első kötet. Főszerkesztő: Szabó Bálint. Budapest, Kossuth Kiadó.

Veres, 1973

Veres Péter: Az ország útján In *Uő: Válogatott művei*. Válogatta: Domokos Mátyás, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

Sajtó

Bujdosó, 1991a

Bujdosó P. Gyula: Ki is volt Fehér Lajos? *Szittyakürt*, július–augusztus.

Gyenes, 1995

Beszélgetés Gyenes Antallal, a lap alapító főszerkesztőjével. *Szabad Föld*, augusztus 29. Jubileumi melléklet, 1.

Szabad Nép, 1948a

Péter Gábor. (A szerző nincs feltüntetve.) *Szabad Nép*, január 27.

Szabad Nép, 1948b

Ma három éves a nép rendőrsége. (A szerző nincs feltüntetve.) *Szabad Nép*, január 24.

Hivatkozott irodalom

Baczoni, 2002

Baczoni Gábor: Pár(t)viadal. In *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. I–II. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Borbándi, 1996

Borbándi Gyula: *Emigráció és Magyarország: nyugati magyarok a változások éveiben, 1985–1995*. Basel–Budapest, Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem.

Bujdosó, 1990

Bujdosó P. Gyula: Sinka István két kiadatlan verséhez. *Kapu*, 2. sz.

Bujdosó, 1991b

Bujdosó P. Gyula: Mártírok, áldozatok, árulók. *Kapu*, 5. sz.

Gyarmati, 2002

Gyarmati György: Péter Gábor fiatalsága, 1906–1945. In *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Huszár, 2001

Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza 1912–1956*. Budapest, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó.

Krahulcsán–Müller, 2009

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1944. december – 1946. október. In *A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből*. Szerkesztette: Krahulcsán Zsolt és Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Papp, 2011

Papp István: Fehér Lajos politikai pályafutása 1917-től 1944-ig Kézirat, megjelenés alatt. Várható megjelenés: *Századok*, 2012. 1. sz.

Tabajdi–Ungváry, 2009

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Az elhallgatott múlt*. Budapest, Corvina Kiadó.